

11-Мавзу: Озиқ-овқат маҳсулот хавфсизлигини бошқариш тизими.

Режа:

1. Ўзбекистон республикаси аграр сиёсатининг ўзига хос хусусияти.
2. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда давлатнинг иқтисодий рўли.
3. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг меъзонлари ва параметрлари.
4. Мамлакат ва ҳудудлар озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга илмий ёндашувлар ва тамойиллар. Универсал озиқ-овқат билан кўмак дастурлари.

1. Ўзбекистон республикаси аграр сиёсатининг ўзига хос хусусиятлари

“Сиёсат” термини (грек тилидан *политика*-давлат ва жамият ишлари) аҳоли турли гуруҳлари ўртасидаги муносабатлар соҳасидаги фаолият, шунингдек давлат ишларидаги иштирок, унинг фаолияти мазмуни, шакл ва вазифаларининг аниқланиши тушунилади. Давлатнинг иқтисодий сиёсати унинг стратегик вазифаларидан келиб чиқиб жамиятда ишлаб чиқариш, даромад ва неъматларни тақсимлаш жараёнларини тартиблаш учун давлат томонидан жорий давр ичида қўлланиладиган чора-тадбирлар тизимини ифодалайди.

Давлатнинг иқтисодий сиёсати ўз ичига ташқи иқтисодий, таркибий-инвестициявий, институционал, аграр, саноат, ижтимоий, нарх, молиявий, солиқ-бюджет, пул-кредит, ҳудудий (минтақавий) сиёсатларни олади.

Аграр сиёсат - иқтисодий сиёсатнинг таркибий қисмларидан бири бўлиб, у қишлоқ хўжалиги ва унга боғлиқ хўжалик соҳаларини қамраб олади, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини ва аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашни яхшилаш, аграр сектор ишлаб чиқаришининг самарадорлигини ошириш, қишлоқларни обод этиш асосида қишлоқ аҳолисининг даромадлари ва турмуш даражасини юксалтириш вазифаларининг амалга оширилишини кўзда тутди. Уни давлатнинг аграр иқтисодиёт доирасида ҳаракатга келтириладиган жараёнлар шакли ва методлари кўринишидаги фаолияти деб ҳам тушуниш мумкин. Аграр сиёсатни аграр иқтисодиёт соҳасида энг таъсирчан шакл ва усуллар орқали юз берадиган иқтисодий жараёнларнинг ўзаро таъсири орқали амалга ошувчи аграр секторда хўжалик-молиявий ва ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларни яратишга қаратилган давлатнинг фаолияти сифатида белгилаш мумкин. Давлатнинг аграр сиёсати қишлоқ хўжалиги ва ҳудудларини барқарор ривожлантиришга қаратилган давлат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми бўлиб ҳисобланади.

Қишлоқ ҳудудларининг барқарор ривожланиши деганда уларнинг барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланиши, қишлоқ хўжалиги

маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг ўсиши, қишлоқ хўжалиги самарадорлигининг ошиши, қишлоқ аҳолиси тўлиқ бандлигига эришиш ва турмуш даражасининг ошиши, ерлардан оқилона фойдаланиш тушунилади.

Аграр сиёсат ўзида қишлоқ аҳолисининг моддий, ижтимоий, ҳуқуқий ва иқтисодий шарт шароитларини шакллантирадиган давлат фаолиятини қамраб олади. Аграр бозор, инвестиция, кредит, молия, илмий техникавий ва технологик фаолият, солиқлар ва солиққа тортиш, ижтимоий муҳит, мақсадли ва таркибий қайта шаклланиш аграр сиёсатнинг асосий соҳаларидир. Аграр сиёсатнинг умумий мақсади муайян сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, ҳудудий, тармоқ, экологик мақсадлар билан тавсифланади. Давлат ривожланиши босқичлари ва табиий-тарихий шароитларга боғлиқ равишда аниқ мақсадлар ўзаро нисбати ўзгаради.

Давлат аграр сиёсатининг асосий мақсадлари қуйидагилар:

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва товар ишлаб чиқарувчилар рақобатбардошлигини ошириш, озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини таъминлаш;

қишлоқ ҳудудлари барқарор ривожланишини, қишлоқ аҳолиси бандлигини таъминлаш, уларнинг турмуш даражасини, шунингдек қишлоқ хўжалигида банд бўлганларнинг иш ҳақини ошириш;

қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши эҳтиёжлари учун қўлланилувчи табиий ресурсларни такрор ишлаб чиқариш ва асраб-авайлаш;

қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари даромадлилиги ошишини ва шу бозорлар инфратузилмаси ривожланишини таъминловчи хомашё, қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари самарали фаолият юритувчи бозорларини шакллантириш;

қишлоқ хўжалиги соҳасида инвестициялар ҳажмини ошириш ва қулай инвестицион муҳитни яратиш;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, хомашё ва қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари қўлловчи саноат маҳсулотларига нарх индексини кузатиш ва бу нархлар индекси ўзаро нисбати паритетини ушлаб туриш.

Давлатнинг аграр сиёсати қуйидаги тамойилларга асосланади:

қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларини давлат томонидан қўллаб-қувватланинг манзиллилиги ва ҳаммабоплиги;

давлат аграр сиёсати ҳолати тўғрисида ахборотнинг мавжудлиги;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, хомашё ва озиқ-овқат маҳсулотлари бозорининг ягоналиги ва бу бозорда рақобат тенг шартларининг таъминланиши;

давлат аграр сиёсати чора-тадбирларини амалга оширишнинг кетма-кетлиги ва унинг барқарор ривожланиши;

давлат аграр сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларининг иштироки.

Давлат аграр сиёсатининг асосий йўналишлари:

озиқ-овқат товарлари билан аҳолини барқарор таъминлаш;

қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари, хомашё бозорларини шакллантириш ва тартибга солиш, унинг инфратузилмасини ривожлантириш;

қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларини давлат қўллаб-қувватлаши;

ички ва ташқи бозорда қишлоқ хўжалиги товар маҳсулотларини ишлаб чиқарувчилар иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш;

агросаноат мажмуаси соҳасида фанни ва инновасион фаолиятни ривожлантириш;

қишлоқ ҳудудларини барқарор ривожлантириш;

қишлоқ хўжалиги учун мутахассисларни ўқитиш, тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш.

Аграр сиёсат негизида аграр қонунчилик ва аграр таркиб шаклланади. Аграр қонунчилик – қишлоқ хўжалигида ва қишлоқ аҳолиси ҳаёти билан боғлиқ ҳолда амалга ошаётган жараёнларга таъсир ўтказувчи ҳуқуқий меъёрлардир. Ерга эгалик муносабатлари, кредит ва солиққа тортиш, меҳнат муносабатлари, мулкӣ муносабатлар, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш, тақсимлаш, айирбошлаш ва истеъмоли юзасидан вужудга келадиган иқтисодий муносабатлар, ижтимоий таъминот ва бошқалар аграр қонунчилиكنинг муҳим соҳаларига киради:

Аграр таркиб - аграр қонунчиликка асосланган, қишлоқ хўжалиги ривожланиши, аҳолининг яшаш ва ишлаш шароити хусусиятлари ҳисобга олинган, ишлаб чиқариш омилларига боғлиқ аграр соҳанинг иқтисодий, техник ва ижтимоий унсурлари йиғиндисидир. У мутлақ ва нисбий кўрсаткичларда ифодаланади. Аграр сиёсатнинг негизида аграр бозор ётади. Аграр бозор аграр сиёсатни ҳам ишлаб чиқарувчи, ҳам истеъмолчи манфаатларига мос амалга оширилишига ёрдам қилади. Аграр сиёсатнинг асосий вазифаси – аграр соҳадаги жараён ва қарашларни акс эттирибгина қолмасдан, балки кишиларнинг шу соҳадаги қарашлари, жараёнлари ва қонунлари тизимидаги фаолиятини очиб беришдир. Унинг вазифаларига қуйидагилар киради:

мамлакат аҳолисини иқтисодий асосланган баҳолардаги сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш;

□□қишлоқ хўжалигининг умумий даромад яратиш соҳасидаги иштирокини таъминлаш, аграр секторни ривожлантириш;

□□аграр ташқи савдо сиёсатини олиб бориш, қишлоқ хўжалиги инфратузилмасини яратиш;

□□атроф-муҳитни муҳофаза қилиш муаммоларини ҳал қилиш.

Аграр сиёсатнинг тамойилларини кўриб чиқиб унинг муҳим озик-овқат, қишлоқ хўжалиги, агросаноат ва ташқи савдо жиҳатларига, шунингдек уни тавсифловчи кўрсаткичларига эътиборни қаратиш лозим:

Озик-овқат жиҳати тамойиллар таҳлилининг муқаддимаси бўлиб, аграр сиёсат мақсади-озик-овқат хавфсизлигининг миқдорий ифодаси сифатида хизмат қилади. Шу билан бир қаторда ички бозорда озик-овқат маҳсулотларига талабнинг физиологик ва тўловга қодир чегараларини аниқлайди, шунинг учун истеъмолнинг физиологик меъёрлари, истеъмолнинг мавжуд таркиби, мамлакатни шу жумладан ички ишлаб чиқариш ҳисобига озик-овқат маҳсулотлари билан таъминланиши кўрсаткичлари билан тавсифланади.

Қишлоқ хўжалиги жиҳати озик-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ҳолатини тавсифлайди, озик-овқат маҳсулотларини олишда аграр салоҳиятни аниқлайди. У қишлоқ хўжалиги самарадорлиги кўрсаткичларини ўз ичига олади: (ер ҳосилдорлиги, меҳнат унумдорлиги, чорва моллари маҳсулдорлиги, озуқа қопланганлиги, ишлаб чиқариш самарадорлиги, меҳнатга ҳақ, қишлоқ хўжалиги дотациялар, фонд қайтими ва бошқа омиллар).

Агросаноат жиҳати, бир томондан, қишлоқ хўжалиги моддий-техника базаси таҳлилининг амалга ошириш, иккинчи томондан маркетинг соҳаси самарадорлигини баҳолашга имкон беради. Баҳолаш учун муҳим кўрсаткичлар-сарф-харажатларнинг йириклаштирилган таркиби, турли мақсадларда маҳсулотни ишлатиш.

Ташқи савдо жиҳати жаҳон ва ички қишлоқ хўжалиги бозорлари ўзаро боғлиқлигини акс эттиради. У турли маҳсулотлар бўйича импортга қарамлик, қишлоқ хўжалиги ва тайёр маҳсулотни четга чиқариш ва олиб кириш баланси, қишлоқ хўжалигини эркинлаштиришдан кутилаётган зарарни баҳолаш ва бошқалар.

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан кейинги дастлабки масала иқтисодиётни тезроқ барқарорлаштириш ва шу жиҳатдан қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва самарадорлигини ошириш, мамлакат аҳолисини қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабини тўлароқ қондириш, мамлакатни озик-овқат билан тўла таъминлаш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта

ишлашга ихтисослашган саноат корхоналарини етарли хомашёга бўлган эҳтиёжини тўлақонли қондириш, аграр ресурслар салоҳиятидан мақсадли фойдаланишга эришиш орқали давлатимизнинг иқтисодий қудратини янада ўстириш, мамлакат аҳолисини яшаш фаровонлигини яхшилаш энг муҳим масалалардан ҳисобланган эди.

2. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда давлатнинг иқтисодий рўли;

Озиқ-овқат хавфсизлигига иерархия даражалари бўйича аниқ таркиблаштирилган мақсадларга эга бўлган кўп даражали тизим сифатида қараш зарур. Мазкур муаммони ҳал қилувчи субъектларга кўра глобал, худудлараро, давлатлараро, давлат, маҳаллий, аҳоли гуруҳлари ва оила (уй хўжаликлари), яъни 7 та даражаларини ажратиб кўрсатиш мумкин. Озиқ-овқат хавфсизлиги муаммосини глобал (жаҳон) миқёсда халқаро ташкилотлар ва махсус органлар (ФАО, Халқаро савдо ташкилоти, Озиқ-овқат хавфсизлиги кўмитаси) ҳал қиладилар. Уларнинг асосий вазифаси инсоният ривожланишини таъминлаш мақсадида давлатлар иқтисодиётини барқарорлаштиришга кўмаклашишдир. Мазкур вазифаларни амалга ошириш:

- ишлаб чиқариш ҳажмини ошириб боришга таъсир кўрсатувчи узоқ муддатли дастур ва лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш;
- захираларни яратиш ва ноқулай иқтисодий ва экологик вазиятларда ёрдам ташкил қилиш орқали амалга оширилади.

Давлат ва давлатларо даражада озиқ-овқат хавфсизлигининг асосий мақсади иқтисодиётнинг барқарор ривожлантириш ва озиқ-овқат маҳсулотлари бозорларини мувозанатлаштиришдан иборат.

Минтақавий даражадаги асосий мақсад-аҳолининг барча гуруҳлари озиқ-овқатларни ўрнатилган меъёрларга мувофиқ истеъмол қилинишини кафолатлайдиган даражадаги даромадар билан таъминлашдир.

Аҳолининг ижтимоий гуруҳлари (оилалар) даражасида озиқ-овқат маҳсулотларини уларнинг миқдори, ассортименти, сифати бўйича рационал меъёрларга мувофиқ овқатланишини таъминлаш зарур. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг ҳар бир даражасида мазкур жараёни бошқариш тегишли маъмурий органлар томонидан амалга оширилиши керак. Ушбу органларнинг вазифалари зарур маҳсулотларни самарали ишлаб чиқариш учун; уларга қарашли худудларда яшовчи аҳолининг тавсия этилган миқдорда маҳсулотни сотиб олиш имконини берадиган даромадга эга бўлишлари учун; савдо тармоқларига озиқ-овқат маҳсулотларини етказиб берилишини таъминлаш учун; маҳсулотларнинг сифати ва хавфсизлигини назорат қилиш

учун шарт-шароитларни яратишдан иборат. Давлатлараро даражада озиқ-овқат муаммоларини ҳал қилиш бошқа мамлакатларда озиқ-овқат тақчиллигини бартараф этишга кўмаклашиши билан боғлиқ. Бу учун мамлакатлар давлатлараро ҳамкорликда иштирок этадилар, халқаро озиқ-овқат хавфсизлигини яратишга ҳисса қўшадилар. Бунда улар ўзларининг рақобатбардош ишлаб чиқаришларини ривожлантиришни ва ҳудудларнинг ҳамда барча ижтимоий гуруҳларнинг (масалан, МДХ) ўз-ўзини таъминлашларини рағбатлантиради. Озиқ-овқат хавфсизлигининг ҳар бир даражаси ўзаро боғлиқ ва ўзаро бир-бирини тақозо этувчи ички ва ташқи омиллар таъсирида шаклланади.

Ички озиқ-овқат бозорида талаб ва таклиф мувозанатини таъминлаш ва давлат фондини шакллантириш, иқтисодий ривожланишни барқарорлаштириш давлатнинг озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган сиёсатида ўз аксини топади. Озиқ-овқат хавфсизлигига эришиш қуйидаги муҳим вазифаларни давлат томонидан амалга оширишни тақозо этади:

1. Барқарор иқтисодий шароитни яратиш;
2. Самарали аграр сиёсатни олиб бориш;
3. Барча хўжалик юритувчи субъектлар учун тенг имкониятларни яратиш;
4. Аҳоли бандлиги соҳасида самарали сиёсатни олиб бориш;
5. Озиқ-овқатга эга бўлишда тенгсизлик ва қашшоқликни бартараф этишга йўналтирилган ижтимоий сиёсатни олиб бориш;
6. Озиқ-овқат маҳсулотларини турли-туман, барқарор ва интенсив ишлаб чиқаришга эришиш, унинг самарадорлигини ошириш;
7. Хомашё ва озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлашда илғор технологияларни жорий этишга кўмаклашиш;
8. Ҳудудларни хомашё ва озиқ-овқат маҳсулоти билан ўзини таъминлаш ва халқаро меҳнат тақсимоти афзалликлардан самарали фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалигини жойлаштириш ва ихтисослаштиришни такомиллаштириш;
9. Фаол ташқи иқтисодий сиёсатни олиб бориш, экспорт-импорт фаолиятини оптималлаштириш;
10. Аграр секторни инвестициялаш.

3. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг меъзонлари ва параметрлари.

Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашни аҳоли озиқ-овқат маҳсулотларини олишидаги тегишли таҳликаларга сабаб бўлувчи таҳдидларнинг таъсири билан ҳам боғлаш зарур.

Таҳдидларни қуйидагича таснифлаш мумкин:

- манбалари бўйича:

ички манбалар-АСМ учун ва ёки мамлакат ҳудудида вужудга келадиган таҳдидлар; *ташқи* -АСМ дан мамлакатдан ташқарида жойлашган жойи.

- инсоннинг ҳаёт фаолиятига муносабати бўйича:

объектив-унинг фаолиятига боғлиқ бўлмаган таҳдидлар (табиий офатлар); *субъектив*-бевосита инсоннинг ҳаёт фаолияти билан, меҳнат, ишлаб чиқариш ва бошқаришни нооптимал ташкил этиш билан боғлиқ таҳдидлар.

- башоратлаш имконияти бўйича:

башорат қилиш мумкин бўлган ва *башорат қилиб бўлмайдиган* таҳдидлар.

- рўй бериш эҳтимоли бўйича:

реал (исталган вақтда амалга ошириш мумкин), *потенциал* (маълум бир шароитда юз бериши мумкин) таҳдидлар;

- оқибатлари бўйича:

барча учун умумий бўлган (мамлакатнинг бутун ҳудудида ёки унинг кўпчилик субъектларида намоён бўладиган) ва *ҳудудий* (ҳудуд даражасида) ҳамда *локал* (маҳаллий миқёсдаги) таҳдидлар;

- кутилаётган зарарнинг миқдори бўйича: *унча катта бўлмаган* (аҳамиятсиз даражада), *катта* (аҳамиятли даражада), *қийинчиликларни келтириб чиқарадиган* ва *ҳалоккатли* зарарлар;

- намоён бўлиш соҳаси бўйича:

қишлоқ хўжалиги хомашёси ва *озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш*; *ҳудудлар аҳолисининг озиқ-овқат таъминоти*;

озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қилиш учун иқтисодий имкониятларнинг мавжудлиги;

мамлакатларда ишлаб чиқарилаётган товарларнинг рақобатбардошлиги (*харажатлар, сифат бўйича*); *фаолиятнинг йўналиши* ва *таъсир кўрсатувчи омилларга боғлиқ бўлган бошқа турлар*.

АСМда энг аҳамиятли таҳликалар:

- макроиқтисодий таҳликалар, улар АСМ иқтисодиёт инвестицион жозибадорлигининг мамлақтимизда яратилган маҳсулот рақобатбардошлигининг пасайиши ҳамда ташқи иқтисодий конъюнктурага боғлиқлигини тақозо этган;

- технологик таҳликалар-мамлакат АСМнинг етакчи мамлакатлардан технологик ривожланиш даражаси бўйича;

- *агроэкологик таҳликалар*, улар ноқулай табиий-иқлим шароитлари билан ҳамда табиий ва техноген фавқулодда вазиятларнинг оқибатларини тақозо этган;
- *ташқи савдо таҳликалари*, уларни нархлар ва бозор конъюнктурасининг тебранишлари ҳамда бошқа мамлакатларда давлатнинг қўллаб-қувватлаш чоратадбирларининг қўлланиши келтириб чиқаради.

Айтиб ўтилган таҳликаларнинг мавжудлиги мамлакат ва ҳудудларнинг озиқ-овқат хавфсизлигига таҳдидларни юзага келтирадики. бу таҳдидлар озиқ-овқат хавфсизлиги бўсағавий даражасига эриша олмасликка олиб келиши мумкин.

Озиқ-овқат хавфсизлигининг муҳим ташқи таҳдидларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- *технологик блокадалар*, уларнинг хавфи ташқи сиёсий муаммолар ва фан-техника соҳасидаги орқада қолишлар туфайли ортиб бориши мумкин;
- *узоқ ва яқин хориждаги сотув бозорларининг йўқотилиши*;
- *бошқа мамлакатларда озиқ-овқат маҳсулотларининг ортиқча миқдорда ишлаб чиқарилиши*;
- *бошқа мамлакатлардан иқтисодий ва молиявий қарамлик*. Алоҳида аҳамият касб етувчи таҳдидлар қуйидагилардир:
- *озиқ-овқат товарлари бўйича импорт маҳсулотларига қарамликнинг кучайиши*;
- *иқтисодиётнинг ҳаддан ташқари очиқлиги*;
- *барча даражалар (макро, мезо, микро) да иқтисодиётнинг молиявий-иқтисодий беқарорлиги*.

Макродаражада озиқ-овқат хавфсизлиги мезонлари таркибининг қуйидаги гуруҳлари фарқланади:

1. *Натурал* – асосий озиқ-овқат маҳсулотлари ва озуқавий моддалар бўйича ишлаб чиқариш, истеъмол, захира улуш кўрсаткичлари.
2. *Нисбий* – умумий ва алоҳида маҳсулотлар бўйича оптимал базавий даражадаги ишлаб чиқариш (истеъмол) кўрсаткичлари.
3. *Техник-иқтисодий* – АСМ ва унинг моддий базаси иқтисодий ҳолатини тавсифловчи кўрсаткичлар.
4. *Ижтимоий-демографик* қишлоқ жойларида меҳнат ресурслари динамикаси ва аҳолини тақрор ишлаб чиқариш ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари
5. *экологик-географик-АСМ* абсолют ва нисбий самарадорлиги табиий чегараларини аниқловчи кўрсаткичлар.

Озиқ-овқат хавфсизлигининг бош кафолатчиси давлатдир. Бунда давлат томонидан яратилган дон резерви, яъни стратегик захирамиз айниқса муҳим аҳамиятга эга. Ушбу захира таркибига дон бозорига тартибловчи таъсир ўтказишга, мазкур захирани сотиб олиш ва яратишга мамлакатимиздаги ишлаб чиқарувчидан озиқовқат учун ажратилган донни харид қилинишининг кафолатини таъминлашга товар кредитларининг ажратилишига, донга, уни қайта ишлаш маҳсулотларига ва нон маҳсулотларига бўлган талаб билан уларнинг таклифи ўртасида номутаносибликлар вужудга келганда товар интервенсияларини ўтказишга мўлжалланган донли озиқ-овқатлар, донни қайта ишлаш маҳсулотлари ва пул маблағлари киради. Бир қанча олимларнинг фикрига кўра доннинг даврга нисбатан захираси 60 кун истеъмол қилиниши учун етарли миқдорда бўлиши керак. Бу тахминан бир йилда истеъмол қилинадиган дон ҳажмининг 17 фоизига тенг.

Озиқ-овқат хавфсизлиги миллий хавфсизликнинг муҳим таркибий қисмидир, чунки у асосий озиқовқат маҳсулотларининг барқарор ишлаб чиқарилиши ва аҳолининг ундан фойдалана олишини таъминлайди. Давлат томонидан ҳудудларни ривожлантиришни тартибга солиш мақсадида қишлоқ хўжалигини ривожлантиришни тартибга солиш дастурлари ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда. Бунда қуйидаги тартибланиш усулларидан фойдаланилмоқда:

- ҳудудларда маҳсулот ҳажми, қишлоқ хўжалиги экин майдонлари ва ҳудудларнинг ихтисослашувини тартибга солиш;
- қишлоқда ижтимоий ва бозор инфратузилмасини вужудга келтириш;
- қишлоқ хўжалиги ерларининг мелиоратив аҳволини яхшилаш;
- қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника базасини яхшилаш ва мустаҳкамлаш, ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш бўйича корхоналар тармоғини яратиш;
- табиатни муҳофаза қилувчи ва гидротехник қурилмаларни қуриш;
- зарар кўриб ишловчи ва паст рентабелли қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий қўллаб қувватлаш.

Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш дастурига мувофиқ қишлоқда мулкдорлар синфини, фермер хўжаликларини шакллантириш жараёнлари давом эттирилди, тупроқ унумдорлигини ошириш, селекция ва уруғчиликни яхшилаш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ҳажмларини ўстириш чора-тадбирлари кўрилади.

Ўзбекистонда аҳолининг озиқ-овқат ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларни тўла қондириш, озиқ-овқат бозоридаги барқарорликни таъминлаш йўлида фаолият юритадиган муҳим тармоқ – аграр соҳасида ислохотларни янада чуқурлаштириш масаласига катта эътибор қаратилмоқда.

Озиқ-овқат маҳсулотларининг 90 фоизига яқини аграр сектор доирасида тайёрланади. Бунда пахта хомашёсининг ялпи ички маҳсулот таркибидаги салмоғи 1990 йилдаги 15,9 фоиздан, 2014 йилга келиб 1,8 фоизга камайиши юз берган бир пайтда, доннинг улуши эса мос равишда 1,4 фоиздан 2,0 фоизга, сабзавотлар - 1,3 фоиздан 2,3 фоизга, мевалар - 0,7 фоиздан 1,1 фоизга ортиши ҳам озиқ-овқат маҳсулотларини кўпайтириш йўналишидаги ҳаракат ва қишлоқ хўжалиги тармоғининг аҳамиятини ўзида яққол акс эттиради.

Мустақиллик йилларида республика аграр тармоғида қонунчиликни такомиллаштириш, шунингдек, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш борасидаги қатор Давлат дастурлари, концепсия ва чора-тадбирлар мажмуининг ҳаётга тадбиқ этиш натижасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажмининг аҳоли жон бошига ишлаб чиқаришнинг ўсиб бориши таъминланмоқда.

Ўтган даврда республикада қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари миқдори ўсиши суръатлари асосан интенсиф омиллар ҳисобига юз берганлигини - қишлоқ хўжалиги маданияти ортиб бориши, моддий-техник таъминот, молия-кредит тизимини такомиллаштириш ва хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш, мутахассислар малакасини оширишга қаратилган тадбирлар ҳамда аграр илм-фани янгиликлари ва илғор тажрибаларни жорий этишни давлат даражасида рағбатлантириб бориш натижаси, деб қарашимиз лозим. Жумладан, пахта ҳосилдорлиги ушбу даврда 113 фоизга, дон экинлари - 2,2 баробар, картошка - 2,4 баробар, сабзавот - 132 фоизга, полиз экинлари ҳосилдорлиги 170 фоизга ортган. Мустақиллик йилларида фермерлик ҳаракатига устуворлик берилиб, қишлоқда мулкдорлар синфини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга йўналтирилган аграр сиёсат туфайли республикада озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмоли миқдори барқарор ўсиб борди. Демак, умумий ҳолатда амалга оширилаётган самарали тадбирлар натижасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини барқарор кўпайтириш, ички ва ташқи бозорда сифатли ҳамда рақобатбардош маҳсулотлар етказиб берилишига еришилди. 2000-2014 йиллар давомида аҳоли жон бошига ғалла ишлаб чиқариш 93,6 кг, картошка 39,5 кг, сабзаво 1,5 марта, мева ва резаворлар 37 кг, узум 15,3

кг, полиз 29,5 кг, гўшт (тирик вазнда) 22,2 кг, сут 98,8 кг, тухум 79,5 донага кўпайди.

Ўтган йиллар ичида дон, сабзавот, сут ва тухум маҳсулотларини аҳоли жон бошига ишлаб чиқаришда кескин ўсиш кузатилса, мева ва резаворлар, узум, полиз, гўшт ва картошка маҳсулотларини ишлаб чиқариш барқарор ўсиш томон бормоқда. Мамлакатимизда ҳар йили 16 миллион тоннага яқин мева ва сабзавот етиштирилмоқда. Аҳоли жон бошига қарийб 300 килограмм сабзавот, 75 килограмм картошка ва 44 килограмм узум тўғри келмоқда. Бу оптимал, яъни мақбул деб ҳисобланадиган истеъмол меъеридан уч баробар кўпдир. Ўзбекистонда амалга оширилаётган Озиқ-овқат дастури аҳолининг тўлақонли ва мутаносиб рацион асосида овқатланишини таъминлашдек муҳим вазифани ҳал этиш имконини берди. Истеъмол қилинадиган овқатнинг таркиби ва расионини яхшилаш бошқа омиллар билан бирга аҳоли, аввало, болалар саломатлигини тубдан яхшилашга ижобий таъсир кўрсатди. Жаҳонда камдан-кам учрайдиган табиий ва тупроқ-иқлим шароитларининг уйғунлиги туфайли дунёдаги энг мазали ва энг фойдали мева-сабзавотлар фақат бизнинг минтақамизда етиштирилиши мумкин.

4. Мамлакат ва ҳудудлар озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга илмий ёндашувлар ва тамойиллар. Универсал озиқ-овқат билан кўмак дастурлари.

Мамлакатимиз селекционерлари сабзавот, полиз экинлари ва картошканинг 170 дан ортиқ навини, мева ва резавор экинлар ва узумнинг 175 та янги навини яратдилар. Истиқлол йилларида ғалла етиштириш ҳажми 1 миллион тоннадан 8 миллион тоннага етди ва Ўзбекистон ғалла экспорт қиладиган мамлакатлар қаторидан жой эгаллади. Авваллари мамлакатимиз аҳолисини боқиш учун 5 миллион тонна буғдой четдан сотиб олинарди. Мамлакатимиз аҳолисининг қарийб 10 миллион кишига ёки 30 фоиздан ортиқ кўпайишига қарамасдан, жон бошига тўғри келадиган гўшт истеъмолини 1,3 баробар, сут ва сут маҳсулотларини 1,6 карра, картошкани 1,7 баробар, сабзавотларни 2 мартадан зиёд, меваларни қарийб 4 баробар ошириш имконини берди. Маркетинг ва жаҳон бозорларига чиқиш бўйича янги технологияларни жорий қилиш борасида амалий ёрдам кўрсатилди. Ўзбекистонда ҳозирги замон кишлок хўжалигини ислоҳ қилишнинг муҳим сиёсий хусусиятини кўзда тутган ҳолда давлатимиз раҳбари шундай деб таъкидлаган: «Бугун шуни чуқурроқ англамоқдамизки, умуман жамиятимизнинг янгиланиши самарадорлиги, мамлакатимиздаги демократик жараёнларнинг ривожланиши даражаси кишлок

хўжалигини ислоҳ қилишнинг қанчалик муваффақиятли кечаётганлигига, бу жараён қишлоқ ҳаётининг барча жабҳаларига қанчалик чуқурроқ сингиб бораётганлигига боғлиқ». Маълумки, иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини кўллаб-қувватлаш, уларнинг барқарор фаолиятини таъминлаш, экспорт салоҳиятини ошириш, ўз маҳсулотларини ишлаб чиқариш кўламини кенгайтириш бўйича кўзда тутилган қўшимча чоралар ички манбалар ҳисобидан мамлакатимиз озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун ишончли захираларни шакллантириш имконини бермоқда. Бу эса жаҳон бозорларида асосий озиқ-овқат маҳсулотлари нархи ошиши шароитида алоҳида муҳим аҳамият касб этади.

«Қишлоқ хўжалиги тадқиқотларини минг йиллик ривожланиш мақсадларига эришишга қайта йўналтириш: халқаро ва минтақавий тажриба» мавзусидаги халқаро экофорумда декларация қабул қилинди. Ундан озиқ-овқат хавфсизлиги, ўримдан кейинги ишлов бериш технологияси, фойдани ошириш учун қўшимча қийматни яратиш, экинларнинг ҳосилдорлигини ошириш, комплекс деҳқончилик ёндашувларини ишлаб чиқиш, қишлоқ хўжалиги айланмасида Орол денгизининг қуриган ўзанидан фойдаланиш мақсадида тадқиқотлар олиб бориш каби йўналишлар бўйича тавсиялар ўрин олган. Бунга, шунингдек, қимматли генетик ресурсларни сақлаш, табиий ресурслардан экологик самарали фойдаланиш, минтақавий ва халқаро миқёсларда ижтимоий-иқтисодий илмий тадқиқотлар олиб бориш ва ҳамкорлик каби масалалар киритилган. Булар Ўзбекистонда яратилган экологик ҳаракат вазифалари ҳисобланади.

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигини модернизасия қилиш орқали тармоқни ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ишлаб чиқилган «Демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепсияси»да баён этилган. Ушбу концепсияда белгилаб берилган устувор вазифалар асосида Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган дастурда 2011–2015 йиллар мобайнида:

- 1) қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 1,3 марта ошириш, унинг мамлакат ялпи ички маҳсулотидagi улушини 17,5 фоиздан 13,5 фоизга пасайтириш;
- 2) қишлоқ хўжалигида илғор агротехнологиялар, ресурсларни тежайдиган усулларни жорий этиш, селекция ва уруғчилик тизимини ривожлантириш

ҳисобидан экинлар ҳосилдорлигини ошириш кўзда тутилган. Бунда минерал ўғитлардан фойдаланиш самарадорлигини 15 фоизга ошириш, сув сарфини 12 фоизга камайтириш;

3) мева-сабзавот тайёрлашни 1,5 баробар, картошка етиштиришни 1,4 баробар, полиз ва узумни 1,3 баробар кўпайтириш;

4) наслчилик ишларини такомиллаштириш, озуқа базасини мустаҳкамлаш, замонавий технологиялар ва модернизасия натижасида наслчилик хўжаликлари сонини 2,5 баробар, озуқа экинлари майдонини 1,3 баробар ошириш;

5) зооветеринария пунктларини замонавий жиҳозлаш, хизматлар сифатини ошириш ҳисобидан чорва моллари сонини 1,3 баробар, гўшт ва сут маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 1,3 марта ошириш;

б) паррандачилик ва балиқчилик тармоқлари ривожига алоҳида аҳамият қаратиб, паррандалар сонини 1,8 марта ошириб, 670 та балиқчилик хўжалиги ташкил этиш;

7) қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш қувватларини ва қайта ишлаш ҳажмини кенгайтириш тадбирлари доирасида қишлоқларда замонавий минитехнологиялар негизида қайта ишлаш корхоналарини ишга тушириш орқали мева-сабзавот консервалари ишлаб чиқаришни 1,7 баробар, гўшт консерваларини 2,2 баробар, колбаса маҳсулотларини 1,8 баробар, сут маҳсулотларини 1,9 баробар ошириш;

8) суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси маблағлари ҳисобидан мелиоратив иншоотларни қуриш, реконструкция қилиш ва таъмирлаш, томчилатиб суғориш тизимини йўлга қўйиш ва мелиорасия техникаларини харид қилиш бўйича қарийб 500 миллион долларга тенг бўлган лойиҳалар ҳисобидан 1,4 миллион гектар ер майдонининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш;

9) қишлоқ хўжалиги техникаси паркларини кенгайтириш, уларни сифат жиҳатдан янгилаш, фермерларни унумли қишлоқ хўжалиги техникалари билан таъминлаш, хизмат сифатини яхшилаш каби стратегик аҳамиятга эга бўлган муҳим прогноз вазифалари белгиланган.

Мавзу бўйича саволлар:

1. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда давлатнинг иқтисодий роли нималарда намоён бўлади?

2. Озиқ-овқат хавфсизлигининг миллий хавфсизлик тизимида ўрнини тавсифланг.

3. Озиқ-овқат хавфсизлиги тушунчасига таъриф беринг.

4. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг мезонлари ва параметрлари қандай белгиланади?
5. Ўзбекистонда озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўзини таъминлаш қандай мақсад ва вазифаларни кўзда тутди?